

ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ЩАСТЯ В ЛЕМКІВСЬКИХ ПІСНЯХ

У статті висвітлено концептуальну значущість образу щастя в контексті лемківських пісень. Аналіз здійснено на матеріалі текстів пісень, які почерпнуті з відомих збірок пісень з Лемківщини, а також із власних записів від переселенців. Досліджено особливості вживання лексеми щастя, виявлено її семантико-символічний потенціал та простежено прийоми й засоби реалізації цього образу.

Ключові слова: символ, семантична структура лексеми, лексема, сема, субституція, асоціативний зв'язок.

Постановка проблеми. Відомо, що «народна пісня як окремий тип художньої рецепції дає змогу простежити взаємовплив індивідуального й національного духовного досвіду особистості» [9, 42]. У фольклорі людина виражає історію, досвід, обставини життя. Найкращі й найгірші переживання нерідко виливаються позитивними та негативними емоціями в піснях. Позитивні (оптимістичні) емоції сповнені прагненням щастя, науковці це називають феліцитарним синдромом. Щастя – емоція, яка передає найбільше задоволення. Опрацьовуючи лемківські пісні, вдалося виокремити тексти, де присутня лексема щастя. Карткування матеріалу довело, що ця лексема є поширеною у піснях досліджуваного регіону, при чому контекст пісень різноманітний, що й викликало наше зацікавлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці зацікавлені проблематикою вербального вираження емоцій. Активно працюють вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, зокрема І. Арнольд, Л. Бабенко, А. Вежбицька, О. Вольф, І. Квасюк, В. Телія, М. Красавський, В. Шаховський та багато інших. Автори праць з лінгвофольклористики, лінгвостилістики намагаються з'ясувати етнокультурний підтекст українських лексем, описуючи символічне навантаження, зображальні засоби лексики у різних аспектах. Так, дослідження С. Єрмоленко [7], Н. Данилюк [5], В. Жайворонка [8], Л. Дяченко [6] та інших є вагомим надбанням у галузі лінгвофольклористики.

Однак лемківський пісенний фольклор як об'єкт аналізу в цьому плані розглядався лише фрагментарно [див. статті С. Панцьо [12], Л. Вакарюк [2], Н. Лісняк [10]]. Мовну картину світу лемків досліджено в праці В. Гойсак, предметом аналізу обрано лемківські колядки [3]. Вибір теми наукових студій та

їх актуальність зумовлені потребою глибокого й детального опису мовної картини світу одного з субетносів на матеріалі текстів запропонованих пісень.

Як відомо, вираження емоцій – найкращий спосіб пізнати людину. Через позитивну емоцію можна зрозуміти відчуття людини до іншої особи або ж до світу в цілому. Інколи це дозволяє з'ясувати й сам характер людини-мовця загалом, або ж на час творення контексту. Предметом дослідження є поетичний образ щастя в лемківських піснях. Лексема *щастя* вказує на позитивну емоцію. Віталій Жайворонок подає такі значення слова *щастя* – 1) стан цілковитого задоволення життям, відчуття безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; 2) досягнення, успіх, удача; 3) доля, талан; 4) щастя-доля [8, 54].

Мета статті – аналіз мовних засобів вираження поетичного образу щастя в лемківських піснях. Аналіз передбачає виконання таких завдань: з'ясувати значення поетичного образу щастя; висвітлити прийоми і засоби маніфестації лексеми щастя; простежити особливості вживання лексеми щастя.

Виклад основного матеріалу. У пісенному дискурсі концепт «щастя» нерідко означає стан людини, зумовлений почуттям кохання. Водночас у лемківській народнопоетичній творчості стан щастя подано як дещо бажане, недосяжне, примарне. Тому репрезентацію цього концепту здійснено через формулу побажання, прохання, з яким здебільшого звертаються до Бога, напр.: *Ой заспівайте враз для пана молодого, / Дай му, Боже, щастя, здоровля, / І ще му, Боже, дай пожсегнаня* (1, 102); *Матір Божу щастя прохала* (1, 101). Іноді формулу побажання еліптизовано і концентровано в одному слові, пор.: *Юж лем поорав пів перелога раз. / Вишла миленька, / їсти винесла / і рекла щастя перший раз* (1, 307). Зазначимо, що в наведених прикладах лексема *щастя* зберегла своє значення, на відміну від традиційно прийнятої формули «Дай, Боже, щастя», в якій ця лексема делексикалізована, тобто її семантика нейтралізована.

Найбільш яскраво семантика лексеми *щастя* виявляється у випадках, коли йдеться про почуття до родини або рідного краю. Такі рядки насичені емоційною експресією, у них виражено стан особливого піднесення, палкої любові, прагнення до чогось високого. Це досягнуто вживанням значної кількості конотованих одиниць, насамперед демінутивів (*старенька, рідненька*) та поетизмів. Пор.: *Моя хатино, стріхо старенька, Мила родино, нене рідненька, Вас привітати душа бажає, Потіхи-щастя в світі немає; Там-то інший вітер віє, Де мій рідний край. Там-то інакше вечоріє, Там-то щастя – рай* (4, 46 – 47).

У наведених строфах є лірико-філософський висновок, що щастя полягає в любові до рідного краю і родини, підкреслено ототожненням цього абстрактного поняття з «раєм» і «потіхою», які в реченні посідають позицію прикладки-означення.

Цікаво, що в аналізованих піснях контекстуальне оточення лексеми *щастя* створює мотив негативного стану. Цей відтінок яскраво виражено у висловах із загальним значенням «не мати щастя», напр.: *Тече вода, тече на тихім Дунаю, / Піду я ся втоплю, бо щастя не маю* (6, 283). Негативний образ *щастя* підсилено символом води, що тече. По суті вислів «не мати щастя» є суб-

ституту лексеми-поняття *нещастя*. Пор.: *Не вандруй, шугаю, не вандруй сам, / Велике нещастя на тебе знам* (3, 69). Можна стверджувати, що абсолютизація абстрактного поняття *щастя* здійснена на тлі дихотомії з поняттям *нещастя*. Субститутутом лексеми *нещастя* виступає також вислів *втратити щастя*: *Нехай же я, мамцю, все щастя утрачу, / Ти будеш щаслива – я гірко заплачу* (4, 58). Фразеологізм *утратити щастя* протиставлено фразі «ти будеш щаслива», водночас останнє так само протиставлено цілому реченню, у якому лексема *гірко* у поєднанні з дієсловом *заплакати* доволі яскраво демонструє сему «нещастя».

У поетичному дискурсі лексема *щастя* втрачає свої властивості абстрактної назви і набуває предметної семантики, виступаючи номінацією дівчини, напр.: *Спіткав я там шварне дівча, Што полело лен. Сказав я ї – добре щастя Ти, што полеш лен* (6, 272).

Тут предметний характер семантики лексеми *щастя* підкреслено узгодженим означенням *добре*. Контекст може продукувати й оказіональну семантику аналізованої лексеми. У рядках *«Як ти видиш моє щастя, / То твоє серденько / Зо жалю велького / Розірветься»* (6, 243) іменник *щастя* зі своїм значенням співвіднесено з лексемою *веселість*. Крім того, у цьому прикладі є декореляція між дієсловом *видіти* та іменником *щастя*, який називає абстрактне поняття, що не піддано візуальному спостереженню.

Інколи пісенні рядки з лексемою *щастя* набувають форми повчально-моралізаторської сентенції. Категорично стверджувального характеру або у формі риторичного запитання, напр.: *Ой, за то, дівча, щастя не маи, Та що на голу лавку лягаи. Ой, постель собі житнє стебло, То будесь тобі щастя вело* (1, 215); *Нащо мені щастя ліпшого, Як я маю мужа доброго* (5, 100).

У першому прикладі використано супровідний образ житнього стебла, який символізує життя, силу, міць, добробут. У другому прикладі – звуження семантики лексеми *щастя*, яка контекстуально асоційована зі щасливим сімейним життям.

Ряд лексем з домінантою *щастя* доповнено лексемами *сереньча* та *щасливист*, перша з яких має діалектний характер, а друга – оказіональний дериват. Обидві лексеми вжито лише в поодиноких випадках, напр.: *Пане наш, Царю наш, склонься к нам, яко Пан, / Дай можности до ліпшої щасливости, дай, Ти, ж нам* (1, 13); *Шабелька не моя – / Пана цісарйова, / Ей, як ся з ньой вирубам, / То сереньча моя!* (6, 329). Вислів «сереньча моя» – як варіант усталеної фрази «щастя твоє» у значенні «пощастило, повезло тобі» [9, 54]. До того ж привертає увагу і насичення рядків глибокою метафоричною символікою: *шабелька не моя* – символізує війну за чужу державу. Загальний смисл пісні «Першого вересня» полягає у бажанні жовніра уціліти в цій війні.

Прикметник *щасливий* передає семантику стану ліричного героя як ознаку, рідше вказує на темпоральність (*Щедрий вечір всім вам, щаслива година* (1, 41).

У реченні, виступаючи у синтаксичній функції іменної частини присудка, цей прикметник набуває відтінку процесуальної ознаки, напр.: *Як я в мамички*

жила, Буду тя ждала і виглядала, Барзєм *щаслива била* (3, 105). Докля *щаслива не буду* (3, 158).

Зауважено, що дієслова-зв'язки додають відтінків значень до основної семантики, підкреслюючи, з одного боку, швидкоплинність цього стану, а з іншого – намагання досягти щастя власними зусиллями. Подекуди прикметник *щасливий* продукує контекстуально протилежну семантику, тобто *щасливий* – у значенні «нещасний». Цьому ще сприяє загальний мотив умовності всього контексту: *Щаслива би я у Бога била, Якби я мужа не мала!* (6, 270). Подібну функцію у реченні виконує і антонім *нещасна*, напр.: *Ой Боже мій, Боже, яка я нещасна, / Юж моя зіронька на небі загасла* (6, 275).

Мотив нещастя підсилено образом-символом згаслої зіроньки. Прикметник *нещасна* може виступати й у функції відокремленого неузгодженого означення і сильною семантичною валентністю, надаючи всьому вислову відтінку негоції, пор.: *Же-м тому єдному (синові – Авт.) заборонила, Ах, што я, нещасна, наробила* (6, 79).

Висновки. Семантика лексеми *щастя* залежить від контексту, оскільки сама канва пісні й надає повного значення семі. Цікавим є те, що слово, яке позначає позитивну емоцію, виражає її, може мати й нейтральну та негативну семантику, зокрема семантику розчарування й болю. *Перспективи дослідження* вбачаємо у здійсненні повного аналізу поетичних образів позитивних та негативних емоцій у піснях з Лемківщини. Такі студії є важливим елементом для побудови цілісної мовної картини світу лемків.

Література

1. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту *щастя* у сучасному англomовному художньому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Братусь. – Х., 2009. – 21 с.
2. Вакарюк Л. Образно-символічний потенціал лемківської пісні про кохання. Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. *Studia methodological* / Людмила Вакарюк. – Тернопіль, 2009. – Вип. 27. – С. 43–48.
3. Гойсак В. Мовна картина світу, відображена в народних колядках з Лемківщини / Вікторія Гойсак. – Горлиці, 2010. – 286 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // *Studia Linguistica*. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 4. – С. 400–412.
5. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні : [монографія] / Ніна Данилюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 512 с.
6. Дяченко Л. М. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення / Л. М. Дяченко // *Мовознавство*. – 1997. – № 2–3. – С. 5–28.
7. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 443 с.
8. Жайворонок В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / Віталій Жайворонок // *Мовознавство*. – 2004. – № 5–6. – С. 23–35.

9. Козловська Л. Народнописенні образи в мовотворчості М. Стельмаха / Лариса Козловська // *Культура слова*. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 41–47.

10. Лісняк Н. І. Абстрактні поняття «добро» і «зло» у лемківських піснях / Н. І. Лісняк // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство* / [за ред. д.ф.н. М. П. Ткачука]. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. – Вип. 44. – С. 41–45.

11. Малярчук О. В. Емоційний концепт щастя : етимологічні та структурні характеристики / О. В. Малярчук // *Вісник Житомирського державного університету*. – Житомир, 2014. – Вип. 2 (74) : Філологічні науки. – С. 132–138.

12. Панцьо С. Є. «Вертав жовнір з кривавого бою». Образ війни у лемківських піснях / С. Є. Панцьо, Л. О. Вакарюк // *Лемківський календар на 2015 рік* : [науково-популярне видання / наук. ред. М. Литвин]. – Львів, 2014. – С. 48–56.

References

1. Bratus T. V. Henderna spetsyfika obiektyvatsii kontseptu shchastia u suchasnomu anhlomovnomu khudozhnomu dyskursi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / T. V. Bratus. – Kh., 2009. – 21 s.

2. Vakariuk L. Obrazno-symvolichnyi potentsial lemkiivskoi pisni pro kokhannia. Lemkiivskiy dialekt u zahalnoukrainskomu konteksti. *Studia methodological / Liudmyla Vakariuk*. – Ternopil, 2009. – Vyp. 27. – S. 43–48.

3. Hoisak V. Movna kartyna svitu, vidobrazhena v narodnykh koliadkakh z Lemkiivshchyny / Viktoriia Hoisak. – Horlytsi, 2010. – 286 s.

4. Holubovska I. O. Etnichni osoblyvosti ukrainskoi natsionalno-movnoi kartyny svitu / I. O. Holubovska // *Studia Linguistica*. – K. : Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2010. – Vyp. 4. – S. 400–412.

5. Danyliuk N. Poetychne slovo v ukrainskii narodnii pisni : [monohrafiia] / Nina Danyliuk. – Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2010. – 512 s.

6. Diachenko L. M. Folklorna symvolika yak zasib vidobrazhennia natsionalnoho svitobachennia / L. M. Diachenko // *Movoznavstvo*. – 1997. – № 2–3. – S. 5–28.

7. Iermolenko S. Ya. Mova i ukrainoznavchyy svitohliad / S. Ya. Yermolenko. – K. : NDIU, 2007. – 443 s.

8. Zhaivoronok V. Etnolinhvistyka v koli sumizhnykh nauk / Vitalii Zhaivoronok // *Movoznavstvo*. – 2004. – № 5–6. – S. 23–35.

9. Kozlovska L. Narodnopisenni obrazy v movotvorchosti M. Stelmakha / Larysa Kozlovska // *Kultura slova*. – K. : Vydavnychiy dim Dmytra Buraha, 2012. – S. 41–47.

10. Lisniak N. I. Abstraktni poniattia «dobro» i «zlo» u lemkiivskykh pisniakh / N. I. Lisniak // *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia : Literaturoznavstvo* / [za red. d.f.n. M. P. Tka-chuka]. – Ternopil : TNPU, 2016. – Vyp. 44. – S. 41–45.

11. Maliarchuk O. V. Emotsiinyi kontsept shchastia : etymolohichni ta strukturni kharakterystyky / O. V. Maliarchuk // *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. – Zhytomyr, 2014. – Vyp. 2 (74) : Filolohichni nauky. – S. 132–138.

12. Pantso S. Ye. «Vertav zhovniir z kryvavoho boiu». Obraz viiny u lemkiivskykh pisniakh / S. Ye. Pantso, L. O. Vakariuk // *Lemkiivskiy kalendar na 2015 rik* : [naukovo-populiarne vydannia / nauk. red. M. Lytvyn]. – Lviv, 2014. – S. 48–56.

Джерела фактичного матеріалу

1. Антологія лемківської пісні / [упор. М. Байко]. – Львів, 2005. – 496 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Лемківські пісні / [упор. М. Соболевський]. – К. : Музична Україна, 1961. – 319 с.
4. Співаночки мої : Українські пісні з Лемківщини у записах Надії Ферко. – Тернопіль : Лілея, 2009. – 72 с.
5. Сьпіванки од Яворины : [зб. пісень]. – Горлиці, 2006. – 160 с.
6. Українські пісні з Лемківщини / [заг. ред. С. Грици]. – К. : Музична Україна, 1972. – 403 с.

Лисняк Наталя. *Поэтический образ счастья в лемковских песнях.* В статье рассмотрена концептуальная значимость образа счастья в контексте лемковских песен. Анализ осуществлен на материале текстов песен, которые позаимствованы из известных сборников песен из Лемковщины, также из собственных записей от переселенцев. Исследованы особенности лексемы счастье, обозначен его семантико-символический потенциал, прослежены приёмы и средства реализации этого образа.

Ключевые слова: символ, семантическая структура лексемы, лексема, сема, субституция, асоциационная связь.

Lisnyak Natalia. *Poetic image of happiness in Lemko songs.* The article considers the conceptual significance of the image of happiness in the context of Lemko songs. Analysis carried out on the texts of the songs, are taken from the compilations of the songs of Lemko, also from his own records from the settlers. The features of the tokens of happiness, marked its semantic and symbolic potential, prostagen methods and means of realization of this image.

Key words: symbol, semantic structure of the lexeme, lexeme, seme, substitute, associative connection.